

CROMONIMIA SOMATICA ÎN UNITĂȚI FRAZEOLOGICE ROMÂNEȘTI SOMATIC CHROMONYMIA IN ROMANIAN PHRASEOLOGICAL UNITS

*Ilona BĂDESCU, dr., lect. univ.,
Universitatea din Craiova, România*

*Ilona BĂDESCU, PhD, Senior lecturer,
University of Craiova, România
ORCID: 0000-0002-3794-4481*

CZU: 81`37:81`42

DOI: 10.46727/c.10-11-11-2023.p8-17

Abstract: The present article deals with a lexical-semantic analysis of phraseological units related to somatic chromonymy (UFCS). The associations between the terms naming a body part and different chromatic terms lead to a tangible representation, but, in most cases, they only have a figurative meaning, as a result of some metaphorical and metonymic mechanisms. At the base of these phraseological units, there is a motivation that consists of the analogy or correlation between color and the psychological manifestations of emotions, just as, for others, there is a cultural motivation.

Keywords: body idiom, colour, conceptual core, expressivity

1. Introducere

Frazeologia unei limbi este locul privilegiat de exprimare a viziunii asupra lumii, proprie unei culturi, rezultatul experienței de viață și de gândire a unei comunități [20, p.112], un spațiu mental în care imaginarul colectiv se întâlnește cu realitatea istorică, cu viața unui popor sau cu raporturile eu-celălalt.

Cunoștințele acumulate de-a lungul timpului sunt conceptualizate în scheme, rețele conceptuale sau modele mentale, limbajul fiind „în mod esențial *activitate cognitivă, activitate de cunoaștere care se realizează prin simboluri* (sau *semne simbolice*)” [7, p.14, s.a]. Cunoașterea lingvistică este o cunoaștere creatoare, cunoaștere prin imagini și simboluri și în prezența unor analogii stabilite între „imagini”, iar orice act lingvistic „nou” este o „realizare nouă a elementelor virtuale care constituie «sistemul», totalitatea activităților repetate anterior” [7, p.16]. Ca mecanism cognitiv, analogia se bazează pe similaritatea dintre ceva cunoscut, reprezentând sursa de informații, și ceva nou, care urmează să se materializeze într-un act concret de vorbire.

În viziunea cognitivă, o importanță deosebită este acordată metaforei, văzută ca un proces cognitiv complex care se bazează pe experiența noastră și pe un transfer analogic, în înțelegerea conceptelor corpul uman având un rol fundamental. Astfel, cunoștințele acumulate, experiențele în care este implicat corpul uman sunt structurate în anumite „imagini scheme”: scheme de conținut, scheme de orientare, scheme de delimitare etc. În acest context, expresiile idiomatice reprezintă rezultatul unor mecanisme cognitive complexe (metonimii, metafore și cunoștințe convenționale) care fac posibil transferul de la sensul propriu al construcției la sensul idiomatice figurat [16, p.5-40, 56-60].

2. Obiective, corpus, metodă

Articolul de față propune o analiză a modului de reprezentare și obiectivare a realității prin vorbire, urmărind astfel, moduri de exprimare a mentalului românesc prin intermediul unor unități frazeologice legate de cromonimia somatică (UFCS), o moștenire lingvistică transmisă pe cale

culturală. Prin puterea lor de simbolizare, unitățile frazeologice somatice devin astfel instrumente cognitive, având la bază „o structură de antropomorfizare care devine o lume a desemnării prototipice” [21, p. 465]. Corpul uman, experiențele perceptivă și senzoriale în care acesta este implicat reprezintă principalul instrument prin care oamenii se pot raporta la realitatea înconjurătoare în toată complexitatea ei, unitățile frazeologice reflectând, prin imaginile care stau la baza lor, particularități culturale care țin de viziunea asupra lumii înconjurătoare.

Vom folosi sintagma *unitate frazeologică*, cu accepțiunea de „combinație stabilă de două sau mai multe cuvinte, având sens unitar și referent unic” [30, p. 223-224], caracterizată prin stabilitate și repetabilitate și, de cele mai multe ori, dotată cu un anumit grad de expresivitate și prin care, în sens larg, sunt denumite: locuțiunile, expresiile, formulele și clișeele internaționale, perifrazele expresive [cf. 10, p. 123-133; 13, p. 138-147; 30, p. 223-224; 5, p. 11-28].

Analiza efectuată s-a bazat pe un corpus de unități frazeologice care a fost preluat în principal din dicționarele explicative ale limbii române (*Dicționarul limbii române*, *Micul dicționar academic*, *Dicționarul explicativ al limbii române*), din dicționare frazeologice (Bădescu, I., Guță A., Pănculescu D., *Corpus omenesc în expresii (domeniul român-francez*, M. Tomici, *Dicționarul frazeologic al limbii române*) și din dicționare de argou (G. Volceanov, *Dicționar de argou al limbii române*; *Dicționar urban*).

3. Analiza corpusului

Unitățile frazeologice somatice în componența cărora intră termeni cromatici au semnificații diferite: pot face referire la aspectul fizic, la starea de sănătate, la caracterul unei persoane, la apartenența etnică, la poziția individului în ierarhia socială, la comportamentul în relațiile interumane și la starea emoțională. Unele dintre acestea se folosesc cu sens denotativ, dar cele mai multe, prin tipul de relații sintagmatice pe care le actualizează, se folosesc cu sens figurat, ineditul imaginilor create având o puternică forță expresivă: „Numeroasele posibilități combinatorii pun încă o dată în evidență nepuizabila forță a limbajului figurat” [17, p. 182]. De asemenea, trebuie remarcat faptul că, în funcție de context, o expresie poate desemna realități diferite.

3.1. UFSC și aspectul fizic

Corpul omenesc sau părți ale acestuia în relații sintagmatice cu diferiți termeni cromatici au dat naștere unor unități frazeologice cu funcție de identificare, prin care sunt desemnate anumite particularități fizice specifice unei persoane, care vizează culoarea pielii, a părului, a ochilor etc. [cf. 8, p. 256-265; 12, p. 74-83; 3, p. 160-161]: *față albă, piele albă, neagră; păr (barbă, mustață, sprâncene) negru, alb; ochi negri, verzi, albaștri, căprui, buze roșii; față rumenă, piele măslinie, obraji rumeni, păr bălai, bălăior; om băl, bălan, bălăior* etc.

La nivel frazeologic, pentru a desemna culoarea feței unei persoane se pot folosi expresii metaforice comparative, în care comparantul, aparținând sferei concretului, „concentrează asupra lui forța expresivă a întregii îmbinări” [18, p. 399].

O primă categorie o constituie structurile comparative explicite, în care termenul cromatic este exprimat, iar comparantul este un grup nominal care aduce o precizare concretă: *a fi negru la față ca fundul căldării* „a avea pielea foarte neagră”, *a avea părul negru ca pana corbului* „a avea părul foarte negru și lucios”.

Cea de-a doua categorie este reprezentată de structurile comparative din care termenul cromatic, însușirea comună, lipsește: *a avea obraji ca piersica, a avea obraji ca bujorii* „a fi rumen la față”. Valoarea figurată a acestor expresii este susținută de comparant, iar puterea lor de evocare stă în

asocierea dintre o parte a corpului și realii aparținând sferei vegetalului, fructe, flori, care, în baza unor comparații subiective, sunt echivalente cu roșu sau nuanțe ale acestuia.

Pentru a face referire la pielea de culoare închisă a unei persoane, în creația populară este înregistrat și un „scenariu” versificat la baza căruia se află o metonimie de tipul „cauză pentru rezultat”, prin care „se atenuează efectul negativ al numirii explicite” [22, p. 61]: *Albul mării ca un caș / De căldare te frecași*. Întreaga construcție are o valoare eufemistică fiind, în același timp, o sursă de umor.

De asemenea, într-o manieră ironică, prin asocierea antagonică a termenului cromatic *galben* cu adjectivul *gras*, expresia *a fi galben de gras* denumește o persoană foarte slabă și palidă.

Corpusul analizat cuprinde și două expresii marcate de semul [+cauză]: una în care termenul *piele* este asociat cu cromonimele *vânăt* și *verde* - *a fi vânăt* (sau *verde*) *de frig*, și alta în care *părul* apare în relație sintagmatică cu adjectivul *alb* - *a-i ieși cuiva peri albi* „a îmbătrâni din cauza necazurilor, a greutăților”. Și, dacă prima expresie ilustrează de fapt reflectarea fiziologică a senzației de frig, puterea de expresie a celei de-a doua este dată de imaginea de ansamblu pe care o oferă.

Prin mecanisme complexe de tip metonimic și metaforic, în limbajul argotic, sintagma *doi ochi albaștri* s-a folosit pentru „țuica de prune; țuica de Pitești”. În perioada de dinainte de '89, respectiva băutură era cunoscută ca *două prune* - prin metonimie numele fructelor reprezentate pe eticheta unei sticle ajungând să denumească băutura din recipient. În urma unor transferuri metaforice succesive, având la bază analogia de culoare, sintagma a devenit *doi ochi albaștri*, pentru ca, ulterior, „țuica ce avea pe etichetă două prune precum ochii abătuți ai marelui fotbalist” [25] să fie numită *ochii lui Dobrin* (unul din marii noștri fotbaliști din anii '60 - '70, care avea ochii albaștri) [22, p. 58].

Există două expresii folosite cu valoare temporală, în care culorile *verde* și *roșu* sunt asociate unor personaje-ființe imaginare, „din familia personajelor mitice a căror înfățișare ne este descrisă prin culori” și care sunt „suspect de apropiate de Verde sau Roș Împărat, mai bine reprezentați în basme” [9, p. 248]: *de când cu moșii ai verzi* sau *roșii* „de foarte multă vreme”, *la moșii cei verzi* „niciodată”. În opinia lui G. Călinescu, cei cinci împărați care apar în basmele noastre, *Împăratul Alb*, *Împăratul Galben*, *Împăratul Roșu*, *Împăratul Verde*, *Împăratul Negru*, sunt „hieroglife ale universului, împărțit pe stihii” [4, p. 173]. În numele lor, „factorul cromatic este asociat cu cel fiziologic”, fiind greu de stabilit o legătură între termenul cromatic prin care sunt denumiți și trăsătura lor de caracter [4, p. 172].

Printre personajele considerate malefice se numără și *omul roșu*, părul roșu fiind considerat „demonic” în mai multe culturi [29, p. 317]. În acest sens, în basmele noastre și în credința populară diavolul se înfățișează sub chipul unui *om roșu*, ceea ce a dus la perpetuarea ideii că omul roșu (roșcovan) reprezintă o mare primejdie, o piază rea. Din galeria personajelor malefice fac parte și omul spân și omul însemnat, pentru toți aceștia existând îndemnul de a fi evitați: „să te ferești de omul roșu, iar mai ales de cel spân, cât vei putea să n-ai a face cu dânșii, căci sunt foarte șugubeți!” (Harap Alb); „De om roșu, spân și însemnat (chior, ciunt etc.) să te ferești, că-i buclucaș.” (Basmelor românilor) [32, p. 401].

În literatura beletristică, paleta cromatică somatică este redată printr-o multitudine de structuri comparative sau metaforice cu puternic impact prin ineditul imaginilor create, căpătând din acest punct de vedere, o inepuizabilă valoare expresivă.

3.2. UFCS și apartenența etnică

Există sintagme care se folosesc pentru a denumi anumite grupuri de popoare în care este împărțită, convențional, lumea, în funcție de caracteristicile cromatice ale pielii : *pieile roșii* „nume dat populației indiene din America de Nord”, *rasa albă*, grup de populații care se caracterizează prin

culoarea alb-roz a pielii, *rasa galbenă* „grup de populații asiatice cu pielea de culoare galben-brună”, dar, de cele mai multe ori culoarea pielii a reprezentat și încă mai reprezintă un factor de discriminare. Termeni peiorativi precum *negrotei*, *gălbejit* sau *cioroi*, *cioară*, care au o conotație etnică, reprezintă o manifestare lingvistică a rasismului, devenind clișee care s-au perpetuat în mentalul colectiv.

3.3. UFCS și starea de sănătate

Pentru a ilustra starea bună de sănătate sau, dimpotrivă, starea precară de sănătate a unei persoane, se folosesc câteva expresii care asociază anumite părți ale corpului, de regulă *pielea, fața, obrajii*, cu diferite adjective cromatice care pot fi însoțite și complementele comparative.

Astfel, există expresii care conțin în mod explicit termenul *culoare*, utilizate pentru a desemna fie o stare bună de sănătate – *a avea culoare în obraji*, fie evoluția procesului de sănătate – *a căpăta culoare în obraji*; *a-și pierde culoarea din obraji* „a deveni palid” [1, p. 17]. Sensul din urmă, direcția evoluției favorabile a stării de sănătate, este redat, într-o manieră plastică, și prin expresia *a-i înflori obrajii*. Gradul de expresivitate a construcției rezultă din „contrastul sintagmatic dintre cele două elemente componente” [18, p. 409]: asocierea dintre o parte a corpului și un verb incoativ din sfera vegetalului pentru a denumi o realitate abstractă.

O stare precară de sănătate este redată prin expresii a căror valoare figurată este construită în jurul simbolismului termenilor cromatici *alb, galben, verde*, care, atunci când sunt asociați cu *fața*, alături de semul [+ culoare], actualizează și semele [+ slăbiciune fizică], [+ boală]: a fi (sau *a se face*) *galben la față, a fi* (sau *a se face*) *alb, a fi* (sau *a se face*) *verde la față*. Ele devin mai expresive atunci când adjectivul cromatic este urmat de un comparant care, printr-un proces de analogie, conturează imagini cromatice explicite: a fi (sau *a se face*) *galben la față ca ceara, ca turta de ceară, ca lămâia, ca șofranul; a fi* (sau *a se face*) *alb ca peretele la față* „a se albi la față, a deveni palid”. În același registru se înscriu și expresiile: *a i se face galben înaintea ochilor; a i se face verde înaintea ochilor; a i se face negru înaintea ochilor* „a-i veni amețea”.

Privit sub aspectul său nefast, albul livid este opus roșului, atribut cromatic al sângelui. Și dacă sângele este asociat energiei și căldurii vitale a corpului, contribuind la rumeneala sănătoasă a obrazilor, lipsa culorii din obraji este un indice al lipsei de vitalitate, al unor disfuncții somatice, sens ilustrat prin expresia *a fi fără sânge în obraz / obraji* „a fi palid”.

O paloare nesănătoasă a feței este reprezentată și prin imaginea redată de expresia *a se face (a fi) pământiu* „a se face livid, palid, întunecat; a căpăta o culoare cadaverică”, de unde și sintagmele *cadavru viu* sau *cadavru ambulant*.

Pentru a indica o stare febrilă se folosește expresia *a-i arde obrazul / obrajii* „a avea febră”, semantica verbului *a arde* asociind ideii de foc, de temperatură ridicată, pe cea de culoare.

3.4. UFCS și caracterul unei persoane

Există câteva expresii somatice în care termenul cromatic *negru* nu mai desemnează o apreciere cromatică, ci una psihică, metaforică, în raport cu sensul de bază, de regulă una conotată negativ, așa cum ilustrează expresia *a fi negru la inimă* „a fi rău”.

Într-o manieră plastică și expresivă, despre o persoană care manifestă „o atitudine caustică, ironică, o persoană care ironizează verbal”, se spune că este *neagră în cerul gurii*, expresivitatea metaforică a structurii având la bază relația care se stabilește între sensul propriu și cel figurat [18, p. 411]. Cu un efect remarcabil, transferarea unei caracteristici specifice regnului animal în cel uman este susținută de ideea de agresivitate, existând părerea conform căreia câinii care au cerul gurii negru sunt extrem de răi.

Prin expresiile *a fi peștiș la mașe* (sau *pe cerul gurii*) ori *(a fi) cu mașe* (sau, rar, *cu oase*) *peștișe* sau a avea oase peștișe se face referire la o persoană rea sau zgârcită. Adjectivul *peștiș* „care are mici picături, stropi de culori diferite (de obicei alb cu negru)”, care, în registrul popular și familiar a căpătat sensul „prefăcut, ipocrit; viclean, răutăcios”, este cel care oferă expresivitate construcției.

Culoarea, ca un mijloc expresiv de caracterizare a unei persoane, poate evidenția trăsături de caracter, aspectul fizic sau comportamental, particularități individuale ale unei persoane, ceea ce a făcut ca anumiți termeni cromatici și diferite derivate ale acestora să devină nume de familie: *Albăstroiu, Albu, Albulescu, Albuleșu, Bălan, Galbenu, Negru, Negrea, Negrescu, Negroiu, Roșca, Roșculescu, Roșculete, Roșu, Verdeș, Verdeț* etc. (33, p. 24, 53, 213, 329-330, 398-399, 483).

3.5. UFCS și poziția individului în ierarhia socială

Despre o persoană nobilă, o persoană de neam ales, de familie bună se spune că este *cu (de) sânge albastru*. Expresia, cunoscută mai multor limbi, își are originea în Spania Evului Mediu când înalta nobilime dorea să se diferențieze de nobilii de rang inferior, despre care afirmau că au sângele amestecat cu cel al maurilor. Alegerea culorii albastre pentru sânge avea legătură cu faptul că aceasta era culoare reprezentativă a membrilor înaltei aristocrații [28, p. 370-371]. Pe de altă parte, un semn distinctiv al nobilimii îl reprezenta pielea foarte albă și foarte fină, ceea ce făcea ca venele albastre să iasă în evidență.

În timp, această expresie a căpătat și un sens peiorativ, „colorându-se” cu nuanțe de ironie.

O altă expresie, în care termenul cromatic *alb* este asociat *părului* unei femei, are legătură cu statutul social și marital al acesteia: *a împleți coadă albă* „a rămâne fată bătrână”. Imaginea creată este aceea a unei Penelope autohtone care își așteaptă alesul împletindu-și părul albit de timp, într-o așteptare mai mult sau mai puțin resemnată. De fapt, expresia se încadrează într-o bogată serie sinonimică de termeni și unități frazeologice reprezentând stereotipuri lingvistice negative de stigmatizare și devalorizare socială a unei femei necăsătorite, cum ar fi: *fată bătrână, trecută, tomnatică, stătută*.

Ideea de lipsă de valoare cu care a fost asociată o femeie necăsătorită în spațiul cultural românesc se reflectă și în cel de-al doilea sens pe care l-a dezvoltat această expresie: „a face o muncă nefolositoare”.

3.6. UFCS și comportamentul în relațiile interumane

Complexitatea raporturilor interumane beneficiază de o bogată reprezentare în frazeologia românească.

Unele aspecte ale acestor relații sunt exprimate și prin câteva expresii somatice în care termenul cromatic *alb* are conotație negativă. Astfel, în expresia *a-i scoate cuiva peri albi* „a necăji mereu pe cineva; a face multe neajunsuri cuiva”, *părul alb* nu este un atribut al vârstei înaintate, ci este o imagine metaforică a „îmbătrânirii înainte de vreme”, ca urmare a unor (inter)acțiuni neplăcute și repetate.

O altă expresie, *a-i albi (cuiva) ochii după* (sau *la) cineva* (sau *ceva*), în care particularității cromatice aduse de semantismul verbului îi este asociat și semul [+ strălucire], desemnează o hiperbolizare a manierei insistente de „a privi cu ochi mari, a privi cu intensitate pe cineva (sau la ceva), a se uita cu nesaț sau cu poftă”.

Una dintre expresiile prin care se poate exprima acțiunea de „a minți cu nerușinare pe cineva” este *a albi pe cineva de la obraz*. Asocierea verbului *a albi*, verb de devenire care indică un proces de transformare în relație de complementaritate cu o cromatică implicită, cu *obrazul*, parte a corpului care este considerată un indice al personalității, un simbol al onoarei unei persoane [1, p. 23], face ca

imaginea creată să evoce o formă a lipsei de respect, o formă de înjosire a interlocutorului prin prezentarea unor neadevăruri.

Cu un sens mai greu de decodat, expresia *a fi pictat în galben* „a fi înșelat de soție” își găsește explicația în simbolismul termenului cromatic. Galbenul, asociat adulterului, are o străveche semnificație care trimite la acțiunea lui Lucifer de a rupe sfintele legături ale iubirii divine și, mai apoi, la ruperea sfintei legături a căsătoriei în urma adulterului. Și, dacă inițial culoarea galbenă a fost atribuită celui care a înșelat, în timp, ea a devenit simbol al celui înșelat [31, p. 421].

Gura, văzută ca transmițător, în asociere cu adjectivul cromatic *aurit* a generat o metaforă care ține de capacitatea cuiva de „a face o prevestire favorabilă și împlinită”: *a avea gura aurită*. Decodarea sensului ține de simbolismul termenului cromatic, întrucât auriul era simbolul divinității, al regilor, dar și al celor aleși.

Pentru a exprima o anumită stare și/sau reacție la atitudinea unui interlocutor care face o prevestire favorabilă, se folosește un enunț exclamativ de tipul *Fie-ți (să-ți fie etc.) gura aurită!* „Să se realizeze ceea ce spui!”, prin care „subiectul vorbitor absolutizează componenta semantică subiectivă a mesajului” [15, p. 106].

3.7. UFCS și starea emoțională

Există culori care, în combinație cu diferite părți ale corpului, pot exprima o întreagă paletă a experienței emoționale umane, concretizată în emoții pozitive, ca bucuria, entuziasmul etc., sau negative, precum tristețea, supărarea, rușinea, necazul, frica, furia, invidia etc., în repertoriul nostru emoțional, fiecare emoție jucând „un rol unic, așa cum relevă semnătura biologică distinctivă” [11, p. 39]. Astfel, emoțiile negative puternice atrag anumite modificări fiziologice cum ar fi: intensitatea ritmului cardiac și respirator, încordarea mușchilor, uscăciunea gurii și a gâtului, transpirație, tremurături, senzația de gol în stomac, slăbiciune, spre deosebire de cele pozitive, în cazul cărora activarea fiziologică este mai redusă [19, p. 580]: furia face ca sângele să circule mai repede, împinge spre acțiune, de aceea nu este de mirare că oamenii spun că le „fierbe sângele”, în vreme ce frica paralizează, sângele își oprește cursul, creând senzația că „ți-a înghețat în vene”, ceea ce are ca rezultat albirea la față, tristețea aduce un tonus scăzut, modificări ale aspectului pielii și pierderea strălucirii din ochi, în schimb, emoțiile pozitive vor fi însoțite de un tonus ridicat și, în consecință, de un aspect luminos al pielii sau al ochilor. Ca atare, emoțiile „se citesc” pe fața unei persoane privită în ansamblu, exprimate de obicei de culoarea facială și de strălucirea ochilor.

Rușinea poate fi ilustrată, scalar, prin câteva expresii construite în jurul termenului cromatic *roșu*, ceea ce poate fi explicat prin legătura dintre intensitatea emoției trăite și reflectarea ei fiziologică: de la o colorare a pielii care depășește obrazii sau fața – *a fi (sau a se face) roșu până în albul ochilor*, *a fi (sau a se face) roșu până în vârful urechilor*, până la evocarea într-o manieră hiperbolică a procesului de schimbare a culorii feței – *a fi (sau a se face) roșu ca racul (fier)* [14, p. 30], într-o structură comparativă, în care comparantul, aparținând regnului animal, aduce precizarea explicită în legătură cu nuanța cromatică. Gradul de intensitate maximă a rușinii poate fi redată și printr-o expresie în care culoarea roșie a obrazului este sugerată de folosirea metaforică a verbului *a arde*, verb din sfera „acțiunii intense”, o metaforă a unei explozii emoționale: *a-i arde obrazul de rușine*.

Aceeași transformare cromatică, determinată de sentimentul de rușine, este ilustrată și de expresia: *a face pe cineva să roșească* „a pune pe cineva într-o postură jenantă, umilitoare”.

Albastrul, simbolul melancoliei, al tristeții, apare ca atribut al inimii în expresia argotică *a cânta de inimă albastră* „a cânta melodii triste, melancolice”, după cum *inimă-albastră* este o metaforă pentru „suflet trist, îndurerat”, iar prin extensie, „tristețe, jale”, „necaz, mânie, ciudă, deprimare”.

Pentru a exprima o stare atât de apăsătoare ca aceea generată de tristețe sau supărare, se folosesc expresii în care termenul cromatic *negru*, culoare funestă, asociată morții și întunericului abisal, apare ca determinant al inimii, organul vieții, ori al feței, una din părțile corpului care reflectă trăirile interioare: *a avea inima neagră*, *a-i fi cuiva inima neagră* „a fi trist”; *a se face negru la față* „a fi foarte supărat”. În acest context, negrul devine „echivalentul metaforic al acestei emoții care face să dispară orice culoare” [cf. 2, p. 155; 14, p. 40].

Dacă negrul, a cărui particularitate este strălucirea, intră în relație cu părul, sprâncenele, mustățile, atunci când devine atribut al feței este asociat cu lucruri fără strălucire, cum ar fi *pământul*, *catranul*, *fundul căldării*, evocând într-o manieră expresivă întristarea, supărarea, durerea [7, p. 156], într-un grad de intensitate maximă, așa cum reiese din expresiile: *a se face negru ca pământul* (sau *pământ*), *a fi negru la față ca fundul căldării*; *a se face catran* „a fi foarte supărat”. Evocarea imaginii câștigă în expresivitate atunci când fața este asociată unor verbe din sfera fenomenelor meteorologice al căror sens include ideea de lipsă a luminii, de opacitate: *a se înnora* sau *a se întuneca la față* „a se supăra, a se posomorî”.

Furia este una dintre cele mai puternice emoții, iar asocierea ei cu o paletă variată de culori care se reflectă la nivelul feței (piele, obraji, ochi), face să aibă cea mai „colorată” reprezentare frazeologică. Astfel, în relație cu fața sau obraji, roșul, culoarea „caldă” a sângelui, asociată rumenelii sănătoase a obrazilor, poate deveni și indice al agresivității. Combustia internă determinată de furie, care are ca modificare fiziologică congestionarea feței, este ilustrată prin expresii în care termenul cromatic poate fi exprimat - *a se face roșu (de mânie) la față*, sau este subînțeles - *a i se ridică sângele în obraji*, *a se aprinde la față*.

Frica, furia, invidia sunt stări emoționale complexe, care determină reacții din partea întregului organism, una dintre consecințe fiind o culoare patologică a feței, așa cum o ilustrează următoarele expresii: *a fi* (sau *a se face*) *galben (la față) (ca ceara, ca turta de ceară, ca lămâia, ca șofranul) (de frică)*, *a se face vânăt / verde (de frică)*; *a fi* (sau *a se face*) *galben de furie, de mânie, a se face vânăt (la față)* (cf. și *a i se face galben / negru / verde înaintea ochilor* „a se înfuria, enerva foarte tare”); *a fi galben de invidie, a se face verde la față* „a plesni de necaz”, *a se face verde la burtă* „a nu mai putea de necaz”. În mod normal, această cromatică a feței este strâns legată de disfuncții ale ficatului sau fierii, după cum există o puternică legătură între aceste organe și emoții: „ficatul e legat de izbucnirile mânioase, fierea de animozitate, de intenții voit răutăcioase” [31, p. 421]. În plus, albirea la față datorată fricii este ilustrată prin *a se face alb la față*, apelându-se la referenți tipici (*ca varul, ca peretele*), și, mult mai plastic, prin *a se fasoli la față* „a se albi la față (de frică)”. În cazul celei de-a doua expresii, puterea de expresie îi revine verbului *a se fasoli*, pe care însă, în dicționare găsim numai cu sensul figurat și familiar „a se fandoni”, nu și cu cel de „a se albi”. Ca etimologie însă, se consideră că provine „probabil din [a face] *fasoane* (și apropiat prin etimologie populară de *fasole*)” [24, p. 382] sau se propune „o contaminare între *fasoane* și *fasole*” [26, p. 383].

Dar, în ciuda faptului că valorizarea negativă a culorilor *galben* și *verde* este una motivată, galbenul fiind culoarea icterului (cf. și *a găsi pe cineva gălbinarea* „a se îmbolnăvi de frică, de mare spaimă”), iar verdele este asociat lichidului biliar, în aceste contexte, termenii cromatici *alb*, *galben*, *verde*, *vânăt*, *negru* „sunt echivalenți semantic, exprimând o anumită apreciere cromatică (aceeași pentru toți) provocată de o anumită cauză, boală, teamă” [8, p. 266].

În ceea ce privește emoțiile pozitive, acestea nu apar ilustrate în corpusul selectat. Însă am reținut două expresii care redau bucuria, *a se însenina la față*, *a se lumina la chip / față*, care se află în raport de antonimie cu *a se înnora* sau *a se întuneca la față* „a se supăra, a se posomorî” și a căror construcție respectă același tipar: verbe din sfera meteorologicului asociate *feței*, caracterizate însă prin semele [+ luminozitate], [+ destindere facială].

Concluzii

Numele părților corpului constituie una dintre clasele onomasiologice foarte bine ilustrate în vocabularul reprezentativ al tuturor limbilor, aceste lexeme dând naștere unui număr impresionant de unități frazeologice.

Unitățile frazeologice în care părțile corpului intră în relație sintagmatică cu universul cromatic au dezvoltat câteva nuclee semantice în care sunt actualizate diferite seme. Din punct de vedere semantic, ele pot fi transparente sau opace, după posibilitățile de a le regăsi semnificația în reprezentarea mentală pe care o induc. Atât termenii cromatici, cât și unele părți ale corpului, precum inima, părul, ochii, ficatul, apar în diferite relații sintagmatice în care actualizează atât un symbolism universal, cât și o simbolistică specifică spațiului românesc. La baza unor unități frazeologice somatice care conțin nume de culori există o motivație care constă în analogia sau corelația dintre culoare și manifestările psihologice ale emoțiilor, după cum, pentru altele, există o motivație culturală. Astfel, sensul concret, denotativ capătă sensuri metonimice - persoană, individ, sau metaforice - indice al caracterului și al personalității, al stărilor emoționale sau al dinamicii interpersonale, o caracteristică generală a acestor unități frazeologice fiind marele lor grad de expresivitate.

Bibliografie

1. BĂDESCU, I.; DINCĂ, D.; IONESCU, A. Conceptualisation des émotions dans les locutions somatiques: approche contrastive roumain-français. *Analele Universității din Craiova. Seria Științe filologice. Langues et littératures romanes*. 2022, XXVI (1), p. 13-30. ISSN L 1224-8150, ISSN 2601-9035. doi: 10.52846/AUCLLR.2022.01.01.
2. BIDU-VRĂNCEANU, A. *Structura vocabularului limbii române contemporane*. București: Editura Științifică și Enciclopedică, 1986. 319 p. ISBN .
3. BIDU-VRĂNCEANU, A.; FORĂSCU, N. *Limba română contemporană. Lexicul*. București: Editura Humanitas Educațional, 2005. 178 p. ISBN 973-689-056-2.
4. CĂLINESCU, G. *Estetica basmului*. Bistrița: Pergamon, 2006. 304 p. ISBN (10) 973-87396-0-8, ISBN (13) 978-973-873936-0-4.
5. COLȚUN, GH. *Frazeologia limbii române*. Chișinău: Arc, 2013. 286 p. ISBN 978-9975-53-3300.
6. COȘERIU, E. Creația metaforică în limbaj. *Dacoromania*. Serie nouă. V-VI. 2000-2001, p. 11-33. ISSN 1582-4438.
7. COTEANU, I. *Stilistica funcțională a limbii române*. București: Editura Academiei, 1973. 204 p.
8. COTEANU, I.; BIDU-VRĂNCEANU, A. *Limba română contemporană. Vol. II. Lexicul*. București: Editura Didactică și Pedagogică, 1975. 304 p.
9. DUMISTRĂCEL, S. *Până-n pânzele albe: expresii românești*. Iași: Institutul European, 2001. 536 p. ISBN 973-586-175-5.

10. DUMISTRĂCEL, S. *Lexic românesc. Cuvinte, metafore, expresii*. București: Editura Științifică și Enciclopedică, 1980. 261 p.
11. GOLEMAN, D. *Inteligența emoțională*. Ediția a IV-a. Traducere Irina-Margareta Nistor. București: Curtea Veche, 2018. 536 p. ISBN 978-606-44-0072-7
12. GROSSMANN, M. *Colori e lessico. Studi sulla struttura semantica degli aggettivi di colore in catalano, castigliano, italiano, romeno, latino ed ungherese*. Tübingen: Gunter Narr Verlag, 1988. 414 p. ISBN 3-87808-370-X.
13. HRISTEA, T. Introducere în studiul frazeologiei. *Sinteze de limba română*. Ediția a III-a. București: Albatros, 1984. p. 134-160.
14. IONESCU, A. Les «couleurs des émotions»: approche contrastive français-roumain. *Analele Universității din Craiova. Seria Științe filologice. Langues et littératures romanes*. 2022, XXVI (1), p. 31-45. ISSN L 1224-8150, ISSN 2601-9035. doi: 10.52846/AUCLLR.2022.01.
15. IRIMIA, D. *Introducere în stilistică*. Iași: Polirom, 1999. 279 p. ISBN 973-683-283-X.
16. LAKOFF, G.; JOHNSON, M. *Metaphors We Live By*. Chicago and London: The University of Chicago Press, 1980. 242 p. ISBN 0-226-46800-3.
17. SLAVE, E. *Metafora în limba română*. București: Editura Științifică, 1991. 306 p.
18. SLAVE, E. Structura sintagmatică a expresiilor figurate. *Limbă și literatură*. 1966, XI, p. 397-413.
19. SMITH, E.E.; NOLEN-HOEKSEMA, S.; FREDRICKSON, B.L.; LOFTUS, G.R., *Introducere în psihologie*. Ediția a XIV-a. Traducere de Alexandra Borș, Mihaela Șinca, Iulia Mănescu. București: Editura Tehnică, 2004. 1153 p. ISBN 973-31-2253-X.
20. STATI, S. *Douăzeci de scriitori despre limbaj*. București: Editura Științifică, 1973. 227 p.
21. TUȚESCU, M. La métaphore des parties du corps en français. *Studii și cercetări lingvistice*. 1997, XLVIII (1-4), p. 461-469.
22. ZAFIU, R. *101 cuvinte argotice*. București: Editura Humanitas, 2010. 380 p. ISBN 978-973-50-2811-4.

Dicționare

23. *** *Dicționarul limbii române*. Ediție anastatică după Dicționarul limbii române (DA) și Dicționarul limbii române (DLR). Tomurile I-XIX. București: Editura Academiei, 2010. ISBN 978-973-27-1977-0.
24. *** *Dicționarul explicativ al limbii române*. Ediția a II-a. București: Editura Univers Enciclopedic, 1998. 1192 p. ISBN 973-9243-29-0.
25. *** *Dicționar urban*. Disponibil: <https://dictionar-urban.ro> (vizitat 4.11.2023).
26. *** *Micul dicționar academic*. Vol. I-IV. București: Editura Univers Enciclopedic, 2003. 1407 p. ISBN 973-637-036-4.
27. BĂDESCU, I.; GUȚĂ, A.; PĂNCULESCU, D. *Corpul omenesc în expresii (domeniul român-francez)*. Craiova: Aius, 2011. 206 p. ISBN 978-606-562-181-7.
28. BERG, I. *Dicționar de cuvinte, expresii, citate celebre*. București: Ed. Științifică, 1969, 514 p.
29. BIDERMAN, H. *Dicționar de simboluri*. Vol. I-II. Traducere din limba germană de Dana Petrache. București: SAECULUM I.O., 538 p. ISBN 973-642-029-9, 973-642-020-0.
30. BIDU-VRĂNCEANU, A.; CĂLĂRAȘU, C.; IONESCU-RUXĂNDOIU, L.; MANCAȘ, M.; PANĂ DINDELEGAN, G. *Dicționar de științe ale limbii*. București: Nemira, 2001. 606 p. ISBN 973-569-460-3.
31. CHEVALIER, J.; GHEERBRANT, A. *Dicționar de simboluri*. Traducere de Michaela Slăvescu, Laurențiu Zoicaș (coord.). Iași: Polirom, 2009. 1072 p. ISBN 978-973-46-1286-4.

32. EVSEEV, I. *Dicționar de magie, demonologie și mitologie românească*. București: Editura Amarcord, 1997. 536 p. ISBN 973-9244-33-5.
33. IORDAN, I. *Dicționar al numelor de familie românești*. București: Editura Științifică și Enciclopedică, 1983. 502 p.
34. TOMICI, M. *Dicționar frazeologic al limbii române*. București: Saeculum Vizual, 2009. 1278 p. ISBN 978-973-8455-35-1.
35. VOLCEANOV, G. *Dicționar de argou al limbii române*. București: Editura NICULESCU, 2007. 304 p. ISBN 978-973-748-104-7.